

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК [347.73 : 336.22] (477)

О. І. Баїк

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права та процесу

ОКРЕМІ ПИТАННЯ У ФОРМУВАННІ ДЖЕРЕЛ ПОДАТКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

© Баїк О. І., 2016

Проаналізовано джерела права. Розглянуто наукові підходи до розуміння джерел фінансового та податкового права. Запропоновано авторське бачення щодо поділу джерел податкового права України, а також його значення у формуванні джерел податкового права України.

Ключові слова: податкове право, джерела права, джерела фінансового права, джерела податкового права, нормативно-правові акти.

О. И. Байк

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ В ФОРМИРОВАНИИ ИСТОЧНИКОВ НАЛОГОВОГО ПРАВА УКРАИНЫ

В статье анализируются источники права. Рассматриваются научные подходы к пониманию источников финансового и налогового права. Предлагается авторское видение относительно разделения источников налогового права Украины, а также его значение в формировании источников налогового права Украины.

Ключевые слова: налоговое право, источники права, источники финансового права, источники налогового права, нормативно-правовые акты.

O. Bayik

THE SOME ISSUES IN THE FORMATION OF SOURCES OF TAX LAW UKRAINE

This article by analyzing the sources of law. Considered scientific approaches to understanding the sources of financial and tax law. The author proposed vision of the separation of sources of tax law Ukraine, and its importance in shaping the sources of tax law Ukraine.

Key words: tax law, sources of law, sources of finance law, sources of tax law, regulatory legal acts.

Постановка проблеми. Питання джерел права завжди перебувають у центрі уваги науковців. Дослідження цієї тематики провадять представники як теорії права, так і галузевих наук. Сьогодні також активно обговорюються питання розвитку джерел податкового права, зокрема їх форму-

вання. Науковий інтерес до цієї проблеми пояснюється передовсім тим, що визначений перелік джерел права, зокрема і податкового, а також їхнього значення, змінюються залежно від соціального та економічного розвитку нашої країни. До прикладу, із прийняттям Податкового кодексу України відбулися певні значні зміни у джерельній базі податкового права України.

Ми вважаємо, що формування джерел податкового права України є одним із важливих питань, яке сьогодні недостатньо опрацьоване.

Аналіз дослідження проблеми. Ґрунтовним і досі неперевершеним монографічним виданням про українську діаспору є книга Юліяна Бачинського “Українська імміграція у Сполучених Штатах Америки” (“Українська імміграція у З’єднаних державах Америки”. – Львів, 1914). Учений, який тривалий час жив у США, описує період з 1880 до 1914 року, коли в Америці народилося вже два покоління українців. Явище української імміграції науковець розглядає крізь призму державності, у правовому та соціально-економічному контексті. Автор відтворює і всебічно аналізує тло економічних відносин Австро-Угорщини у кінці XIX – на початку XX ст. Він характеризує законодавчі акти, які були на заваді або ж сприяли еміграції, дає власну оцінку еміграційної політики панівних урядів. Усі висновки вчений підтверджує фактами та цифрами. Автор зауважує, що “політичне життя між українськими іммігрантами... є надзвичайно слабо розвинене. Зацікавлення тими справами ледь відчутне, іммігранти живуть старим краєм, з очевидними втратами для себе” [1, с. 295]. Щодо україномовних часописів автор висловлює занепокоєння з приводу того, що українці Америки виявляють незначну зацікавленість ними. Він зауважує, що читачі “не довго передплачують ті часописи. Скоро звикають до американських часописів і ними обмежуються” [1, с. 297]. Цей факт нашоєму на думку, що українська преса у США та Канаді зародилася колись виключно завдяки старанням окремих ентузіастів, національно свідомих представників української еміграції.

Поняття “джерело права” існує багато століть. Століттями трактують і тлумачать його правознавці. Кожній правовій системі на кожному етапі розвитку суспільства властиві свої джерела права. З розвитком державності джерела права змінювалися і трансформувалися за формою і змістом, пройшовши довгий шлях від свого першого виду – звичаю до широкої системи найрізноманітніших нормативних актів. Однак поняття “джерело права” досі належить до числа спірних питань теорії права, адже джерело не більше, ніж образ, який швидше повинен допомогти розумінню, ніж дати розуміння того, що позначається цим терміном [1, с. 5–6].

Висвітленням питань щодо визначення та виокремлення джерел як у теорії права, так і в окремих галузях права, зокрема і податковому, займалися науковці Р. Гаврилюк, О. Дмитрик, С. Зівс, М. Кучерявенко, О. Лукьянова, М. Марченко, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко та ін.

Сьогодні не втрачають свою актуальність питання формування джерел податкового права України та залишаються відкритими в науці права.

Метою дослідження є висвітлення окремих питань у формуванні джерел податкового права України.

Виклад основного матеріалу. У радянський час для дослідження джерел права першочергове значення становив їхній розгляд як системно-пов’язаних частин цілого. Вважалося, що джерела права утворюють замкнену систему і тільки офіційно (юридично) визнані види джерел можуть бути формою матеріалізації норми права. Сукупність видів джерел має низку специфічних властивостей саме як система. Серед цих властивостей найважливіше – ієрархічна структура, яка є виокремленням юридичної сили певних видів джерел права і пов’язаної з цим попередньо встановленої співвідпорядкованості джерел права в органічно цілісній системі [2, с. 33–34].

Система джерел права є органічною системою. Усі елементи цієї системи – окремі види джерел – розташовані всередині системної архітектоніки в раніше встановлених, визначених місцях. Місце це є похідним від юридичної сили нормативного акту, яка, своєю чергою, залежить від місця нормотвочого органу в системі вищих і центральних державних органів. Саме ця

залежність чітко проявляється тоді, коли різна сила однойменного нормативного акту цілком залежить від місця в системі державних органів органу, який її видає [2, с. 35].

Виокремлюючи системність, упорядкованість джерел права в межах окремих правових систем, необхідно разом з тим мати на увазі їх, певною мірою, “субординаційний”, “ієрархічний” характер. Останній проявляється не тільки в фактично наявному підрозділі джерел права на первинні (матеріальні, соціальні та інші) і вторинні (формально-юридичні) джерела, де перші зумовлюють саме існування і зміст других. Однак він проявляється і в інших формах, зокрема в “ієрархічному” або “субординаційному” характері відносин, які існують окремо між матеріальними, соціальними та іншими первинними джерелами права, з одного боку, і формально-юридичними, вторинними джерелами права, з іншого [3, с. 53].

Стан розвитку системи джерел права України на сучасному етапі характеризується: а) збільшенням кількості нормативно-правових актів та суперечливістю їхнього змісту; б) нівелюванням принципу верховенства закону, надмірним й не виправданим наданням переваги підзаконному нормативно-правовому регулюванню; в) нерівномірним розвитком системи нормативно-правових актів; г) політизацією та декларативністю, колізійністю та складністю змісту нормативно-правових актів та інших джерел права [4, с. 22].

Найбільше значення для вирішення колізій між правовими нормами має врахування системних ієрархічних зв'язків між нормативно-правовими актами та правовими нормами. Правові акти, що встановлені нормативно-правовими актами вищої юридичної сили, підлягають переважному застосуванню перед правовими нормами, що встановлені актами меншої юридичної сили. У такому разі не мають значення ті обставини, коли було прийнято правові акти, якими були встановлені конкуруючі правові норми (раніше чи пізніше), яка із конкуруючих норм є загальною, а яка – спеціальною. Правові норми, встановлені актами вищої юридичної сили, мають перевагу під час правозастосування, хоч би ці норми не були закріплені текстуально і виявлялись при тлумаченні за допомогою логічних засобів, зокрема – висновку від протилежного [5, с. 164].

Джерела права визначають у матеріальному (суспільство, його потреби та інтереси, форми власності), ідеологічному (правова доктрина та правосвідомість суспільства) і формально-юридичному значенні, у якому під джерелами права маються на увазі форми його вираження (правовий звичай, нормативний акт, нормативний договір, юридичний прецедент, правова доктрина та релігійна норма). Відповідно у правовій реальності можна виокремити нормативно впорядковану частину, представлену системою нормативно-правових актів, які є джерелами права та одночасно формами його об'єктивного виразу, способом існування у суспільстві. На ідейному рівні правової реальності джерелами права виступає правосвідомість та правова доктрина, з якими тісно пов'язані природне право, правова ідеологія, правова психологія, правовий менталітет, праворозуміння, правова культура та правове виховання [6, с. 13].

Однією з актуальних проблем теорії права на сучасному етапі є осмислення джерел права як категорії юридичної науки та одного з елементів правової системи і механізму правового регулювання. Джерела права як об'єкт пізнання правової науки – це складне поліструктурне явище взаємопов'язаних компонентів – різних джерел права. Поняття “джерело права” має у вітчизняній юриспруденції категоріальний статус і становить досить широку систему знань, що розвивається [7, с. 188–190].

У науковій літературі наявні такі визначення джерел права. Отже, джерела права – це: 1) обов'язкові до виконання акти уповноважених суб'єктів права, що містять норми права у письмовій формі, а також акти волевиявлення владних суб'єктів, що є неписаними нормативними фактами, на основі яких (актів) виникають, змінюються та припиняються правові відносини [4, с. 21]; 2) виражені назовні у певних формах ідейні та матеріальні витoki права, які відображають його цінність у конкретних історичних умовах [8, с. 37].

Сьогодні серед сучасних дослідників проблем джерел права не існує єдиного підходу до визначення переліку джерел права. Найпоширенішим є поділ джерел права на нормативно-правові акти, правові прецеденти, правові звичаї, нормативно-правові договори. Рідше джерелами права називають релігійні норми, правову доктрину, принципи права. У такий спосіб навіть у побіжному

огляді проблем, пов'язаних із сутністю джерел права, функціональним призначенням, є очевидним, що багато питань щодо їх природи, сутнісного “навантаження” та ролі в сучасному правовому просторі мають інколи невизначений, з наукового погляду, характер, інколи підлягають негайній сучасній інтерпретації, інколи вимагають толерантних, творчих обговорень задля успішного використання рекомендацій галузевими науками [9, с. 250].

Зважаючи на предмет нашого дослідження, вважаємо за доцільне проаналізувати джерела фінансового права, оскільки сьогодні науковці визначають податкове право як його складний інститут. Зокрема, О. Дмитрик джерела фінансового права класифікує залежно від:

1) особливостей правового регулювання і характеру встановлення (нормативно-правові акти; звичаї, санкціоновані компетентними органами у встановленому порядку; прецеденти; міжнародні договори; нормативно-правові договори, правові принципи; правові доктрини);

2) галузевої належності правових норм, відбитих у певному акті (комплексні – містять поряд з фінансово-правовими нормами і норми інших галузей права та регулюють не тільки фінансові, а й інші суспільні відносини; галузеві – містять винятково фінансово-правові норми);

3) обсягу фінансово-правового регулювання (загального характеру – містять норми з різних питань фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування; інституційного характеру – стосуються регулювання окремих інститутів чи підгалузей фінансового права: фінансового контролю, бюджетного, податкового, валютного права тощо);

4) часу дії (постійні – є постійними та втрачають чинність за умови набуття чинності іншим джерелом, яким скасовується дія попереднього; тимчасові – діють у межах чітко визначеного періоду);

5) території дії (загальнодержавні – діють на всій території; місцеві – розповсюджуються на певну територію України);

6) юридичної сили (Конституція України, міжнародні договори, закони, підзаконні акти, нормативно-правові договори тощо);

7) суб'єкта нормотворчості (видані законодавчими, виконавчими та судовими органами);

8) характеру норм, що в них містяться (джерела матеріального фінансового права та джерела процесуального фінансового права) [10, с. 13; 11, с. 79–80].

Р. Гаврилюк до важливих джерел фінансового права зараховує:

а) Конституцію України, яка має вищу юридичну силу і в якій, насамперед, втілились принципи фінансової діяльності держави, загальногалузеві принципи фінансового права, а також ключові принципи низки найважливіших інститутів фінансового права – бюджетного права, податкового права та деяких інших. У Конституції України визначено також компетенцію кожної з гілок влади у сфері фінансової діяльності держави;

б) звичайні закони України, які покликані безпосередньо регулювати фінансову діяльність держави;

в) міжнародні договори, в яких міститься велика група норм фінансового права;

г) укази і розпорядження Президента України;

ґ) підзаконні нормативно-правові акти уряду України, міністерств, відомств, інших органів виконавчої влади, особливо органів, що здійснюють фінансову діяльність держави;

д) підзаконно-нормативні акти фінансово-кредитних установ, у яких міститься найбільша кількість конкретних фінансово-правових норм [12, с. 81–87].

Регулюють фінансові відносини багатьма видами нормативно-правових актів, що мають різну юридичну силу: законами, указами Президента України, постановами й декретами Кабінету Міністрів України, наказами й інструкціями інших органів державної влади й місцевого самоврядування, які, своєю чергою, теж становлять певну систему. Враховуючи положення ст. 92 Конституції України, у системі джерел фінансового права – нормативно-правових актів саме законам належить провідна роль. Однак це положення не вказує на можливість нехтування під час регулювання фінансових відносин іншими видами нормативних актів, оскільки необхідність такого регулювання зумовлюється великою мобільністю й мінливістю фінансових відносин в умовах ринкової економіки, за яких потреба у швидкому реагуванні на певні зміни є вкрай закономірними. Під час

розроблення та прийняття нормативно-правових актів – джерел фінансового права обов'язково необхідно урахувати об'єктивно наявні зв'язки з іншими нормативно-правовими актами, зокрема й цивільного законодавства, а також дотримуватися чіткої термінології [13, с. 122, 124].

Джерела податкового права визначають як зовнішню форму існування норм податкового права у вигляді правового припису, виданого в межах повноважень суб'єктів правотворчості, яка має юридичну силу та обов'язковість до виконання, відображає волю народу, політику держави і суб'єктів місцевого самоврядування в сфері оподаткування та спрямовується на регулювання суспільних відносин з приводу встановлення і справляння податків, інших обов'язкових платежів [14, с. 60–61].

Основним джерелом податкового права є Конституція України, яка статтею 67 встановлює обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, а також усім громадянам щорічно подавати до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом [15].

Крім Основного Закону, як зазначають Ю. Бисага, Я. Греца, М. Сідак та В. Ярема, податкове законодавство України складається з [16, с. 18]:

- Податкового кодексу України;
- Митного кодексу України та інших законів з питань митної справи у частині регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з оподаткуванням митом операцій з переміщенням товарів через митний кордон України;
- чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування;
- нормативно-правових актів, прийнятих на підставі та для виконання Податкового кодексу України і законів з питань митної справи;
- рішень органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків і зборів, прийнятих за правилами, встановленими Податковим кодексом України.

Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (п. 2 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. “Про міжнародні договори України”) [17].

М. Кучерявенко зазначає, що “джерелами податкового права є форма вираження правотворчої діяльності держави із приводу прийняття компетентними державними органами нормативних актів, що встановлюють норми податкового права. Джерело податкового права є, насамперед, формою вираження і встановлення чинних податково-правових норм. Зовнішній характер цієї форми об'єктивного права характеризується, перш за все, тим, що відбувається закріплення поведінки учасників податкових відносин. Крім того, особливим чином здійснюється і його оформлення – як спеціальних приписів нормативно-правових актів, залежно від їхнього становища в ієрархії податкового законодавства. Схоже зовнішнє оформлення надає джерелу права певна якість – форма вимоги, характер правової норми”. Він також вважає, що джерела податкового права можна поділити за декількома принципами:

1) на підставі владно-територіальної ознаки (переважно це стосується видів нормативних актів): а) загальнодержавні нормативні акти; б) місцеві нормативні акти.

2) за характером правових норм: а) нормативні – акти, що містять правові норми загального характеру, прийняті компетентними органами в установленому порядку; б) ненормативні – акти, що не містять загальних правових норм.

3) за особливостями правового регулювання та характером встановлення: а) звичай, санкціонований компетентними органами в установленому порядку. Найчастіше йдеться про звичай, до якого робиться відсилання в законі. Звичаєм, як правило, регулюються процесуальні сторони функціонування податкових актів, межі компетенції державних органів у сфері оподаткування; б) прецедент полягає у тому, що правозастосовний орган фактично виступає як нормотворча структура, багато процесуальних норм утворюються під час судових слухань за податковими справами; в) міжнародні договори (конвенції, угоди) важливого значення набувають під час

врегулювання подвійного оподаткування, інших питань. Застосування цього джерела податкового права не завжди є однозначним. Міжнародні договори наділені різною юридичною силою; г) правова доктрина; г) нормативний правовий акт – найважливіше, а іноді єдине джерело податкового права. У деяких випадках інші джерела розглядають як похідні від нормативного акта [18, с. 72–74].

Н. Василенко, досліджуючи джерела процесуальних норм податкового права, проводить їх градацію, “взявши за основу загальноприйнятний поділ джерел права на основні та додаткові. Основні правові джерела репрезентовані нормативно-правовими актами та міжнародними договорами. Додатковим джерелом права виступає правова доктрина. Щодо інших правових джерел, то вони не об’єктивізують процесуальних норм податкового права” [19, с. 97].

На нашу думку, особливе значення під час формування джерел податкового права України має також їх поділ за:

1) питомою вагою податкових норм у нормативно-правових актах, які регулюють суспільні податкові відносини, їх можна розподілити на:

а) спеціалізовані – це нормативно-правові акти, норми яких спрямовані на регулювання певних податкових правовідносин і становлять більшість джерел податкового права України. Прикладом таких спеціалізованих актів є Податковий кодекс України [20], Закон України від 4 листопада 2011 р. № 4014-VI “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності” [21] та ін.;

б) нормативно-правові акти, які містять окремі правові норми, присвячені регулюванню певних податкових правовідносин, однак основне призначення яких полягає в регулюванні інших суспільних відносин, наприклад, митних, господарських, цивільних, адміністративних тощо. До них належать Митний кодекс України [22], Закон України від 16 жовтня 1992 р. № 2707-XII “Про охорону атмосферного повітря” [23], Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII “Про охорону природного навколишнього середовища” [24] та ін.;

2) суб’єктом видання нормативно-правових актів як джерел податкового права. Їх можна поділити на: а) нормативно-правові акти органів законодавчої влади; б) акти Президента України; в) нормативно-правові акти органів виконавчої влади; г) акти органів місцевого самоврядування тощо;

3) юридичною силою джерела податкового права можна поділити на: закони та підзаконні нормативно-правові акти (постанови та інші нормативно-правові акти Верховної Ради України, нормативні укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України та нормативно-правові акти міністерств та інших органів виконавчої влади, а також нормативно-правові акти суб’єктів місцевого самоврядування). Своєю чергою, закони, маючи найвищу юридичну силу, займають домінантне становище в структурі податкового законодавства, а підзаконні нормативно-правові акти видаються на основі, в розвиток й для виконання вимог цих законів;

4) дією в часі нормативно-правові акти як джерела податкового права поділяються на: чинні та такі, які були чинними протягом певного періоду часу раніше, однак втратили чинність.

Висновки. Сьогодні через відсутність єдиних підходів до розуміння значення терміна “джерела податкового права” актуальною залишається проблема визначення цього поняття. Ми вважаємо, що, беручи до уваги розвиток вітчизняної правової системи, постає необхідність дослідження різних видів джерел податкового права з позицій системності й ієрархічності. На нашу думку, наявні сьогодні наукові підходи до визначення джерел податкового права України слід брати до уваги у їхньому формуванні.

1. Лукьянова Е. А. Закон как источник советского государственного права / Е. А. Лукьянова. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 152 с. 2. Зивс С. Л. Источник права / С. Л. Зивс. – М. : Наука, 1981. – 240 с. 3. Марченко М. Н. Источники права : учеб. пособ. / М. Н. Марченко. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 760 с. 4. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади :

автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / Пархоменко Наталія Миколаївна; Національна академія наук України Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2009. – 32 с. 5. Новітнє вчення про тлумачення правових актів : навч. посіб. з курсу тлумачення правових актів для суддів, що проходять підвищення кваліфікації, і кандидатів на посади суддів, що проходять спеціальну підготовку / В. Г. Ротань, І. Л. Самсін, А. Г. Ярема та ін. ; відп. ред., кер. авт. кол. В. Г. Ротань. – Х. : Право, 2013. – 752 с. 6. Корольова Ю. В. Джерела права: багатоманітність наукового розуміння та єдність сутності / Ю. В. Корольова. – Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Вип. 31. – Т. 1. – С. 10–13. 7. Теорія держави і права : навч. посіб. / [С. К. Бостан, С. Д. Гусарев, Н. М. Пархоменко та ін.]. – К. : ВЦ "Академія", 2013. – 348 с. 8. Качур В. О. До розуміння та визначення поняття "джерела права" / В. О. Качур // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 6–1. – Т. 1. – С. 36–39. 9. Оніщенко Н. М. Деякі дискусійні питання визначення категорії "джерела права" у сучасній юридичній науці / Н. М. Оніщенко // Право України. – 2013. – № 5. – С. 245–251. 10. Дмитрик О. О. Джерела фінансового права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Дмитрик Ольга Олександрівна; Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". – Харків, 2011. – 36 с. 11. Дмитрик О. О. Класифікація джерел фінансового права та проблеми їх упорядкування / О. О. Дмитрик // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 78–84 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_16.pdf. 12. Гаврилюк Р. О. Джерела фінансового права України : навч.-метод. посібник / Р. О. Гаврилюк. – Чернівці : Рута, 2003. – 88 с. 13. Дмитрик О. О. Актуальні проблеми розвитку джерел фінансового права / О. О. Дмитрик // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 121–128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10doodfp.pdf>. 14. Пришва Н. Ю. Податкове право : навч. посіб. / Н. Ю. Пришва. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 368 с. 15. Конституція України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 16. Податкове право : навч. посіб. / Я. В. Греца, В. І. Ярема, Ю. М. Бесага, М. В. Сідак. – К. : Знання, 2012. – 389 с. 17. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540. 18. Кучерявенко М. П. Податкове право : підручник / М. П. Кучерявенко. – Х. : Право, 2013. – 536 с. 19. Василенко Н. В. Джерела процесуальних норм податкового права / Н. В. Василенко. – Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 16. – Т. 1. – С. 95–98. 20. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112. 21. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності: Закон України від 4 листопада 2011 р. № 4014-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 24. – Ст. 248. 22. Митний кодекс України від 13 березня 2012 № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44–45, № 46–47, № 48. – Ст. 552. 23. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 р. № 2707-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 678. 24. Про охорону природного навколишнього середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

REFERENCES

1. Luk'janova E. A. Zakon kak istochnik sovetskogo gosudarstvennogo prava [Act as a source of Soviet state law]. Moscow, Izd-vo MGU Publ., 1998, 152 p. 2. Zivs S. L. Istochnik prava [Source of law]. Moscow, Izd-vo "Nauka" Publ., 1981, 240 p. 3. Marchenko M.N. Istochniki prava : ucheb. posobie [Source of law]. Moscow, TK Velbi, Izd-vo Prospekt Publ., 2008, 760 p. 4. Parkhomenko N. M. Dzhherela prava: teoretyko-metodolohichni zasady : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 "Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh uchen'" / Parkhomenko Nataliya Mykolayivna [Sources of law: theoretical and methodological foundations]. Kiev,

2009, 32 p. 5. *Novitnye vchennya pro tлумachennya pravovykh aktiv: navch. posib. z kursu tлумachennya pravovykh aktiv dlya suddiv, shcho prokhodyat' pidvyshchennya kvalifikatsiyi, i kandydativ na posady suddiv, shcho prokhodyat' spetsial'nu pidhotovku / V. H. Rotan', I. L. Samsin, A. H. Yarema ta in. [The latest theory of interpretation of legislation, teach. guidances. of course interpret regulations for judges who are training and candidates for judges are trained]. Kharkiv, Pravo Publ., 2013, 752 p.*

6. *Korol'ova Yu. V. Dzherela prava: bahatomanitnist' naukovoho rozuminnya ta yednist' sutnosti [Sources of law: scientific understanding of diversity and unity of essence]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University, 2015, Vol. 31, pp. 10–13.*

7. *Teoriya derzhavy i prava : navch. posib. / [S. K. Bostan, S. D. Husaryev, N. M. Parkhomenko ta in.] [Theory of law]. Kiev, VTs “Akademiya” Publ., 2013, 348 p.*

8. *Kachur V.O. Do rozuminnya ta vyznachennya ponyattya “dzherela prava” [By understanding and definition of “source of law”]. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Journal of International Humanitarian University, 2013, Vol. 6–1, pp. 36–39.*

9. *Onishchenko N.M. Deyaki dyskusiyni pytannya vyznachennya katehoriyi “dzherela prava” u suchasniy yurydychniy nautsi [Some discussion questions the definition of “source of law” in modern legal science]. Pravo Ukrayiny – Right Ukraine, 2013, Vol. 5, pp. 245–251.*

10. *Dmytryk O. O. Dzherela finansovogo prava: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 “Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo” / Dmytryk Ol'ha Oleksandrivna [Sources of financial law]. Kharkiv, 2011, 36 p.*

11. *Dmytryk O. O. Klasyfikatsiya dzherel finansovoho prava ta problemy yikh uporyadkuvannya [Classification of sources of finance and the problems of ordering]. Forum prava – Law Forum, 2013, Vol. 4, pp. 78–84. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_16.pdf.*

12. *Havrylyuk R.O. Dzherela finansovoho prava Ukrayiny : Navchal'no-metodychnyy posibnyk [Sources of Finance Ukraine]. Chernivtsi, Ruta Publ., 2003, 88 p.*

13. *Dmytryk O. O. Aktual'ni problemy rozvytku dzherel finansovoho prava [Actual problems of the sources of finance]. Forum prava – Law Forum, 2011, Vol. 2, pp. 121–128. Available at: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10doodfp.pdf>.*

14. *Pryshva N.Yu. Podatkove pravo : navch. posib. [Tax Law]. Kiev, Yurinkom Inter Publ., 2010, 368 p.*

15. *The Constitution of Ukraine on June 28, 1996.*

16. *Podatkove pravo : navch. posib. / Ya. V. Hretsa, V. I. Yarema, Yu. M. Besaha, M. V. Sidak. [Tax Law]. Kiev, Znannya Publ., 2012, 389 p.*

17. *About international treaties of Ukraine Law of Ukraine on June 29, 2004.*

18. *Kucheryavenko M. P. Podatkove pravo : pidruchnyk [Tax Law]. Kharkiv, Pravo Publ., 2013, 536 p.*

19. *Vasylenko N. V. Dzherela protsesual'nykh norm podatkovoho prava [Sources procedural rules of tax law]. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Journal of International Humanitarian University, 2015, Vol. 16, pp. 95–96.*

20. *Tax Code of Ukraine on December 2, 2010.*

21. *About amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine on the simplified system of taxation, accounting and reporting Law of Ukraine on November 4, 2011.*

22. *Customs Code of Ukraine on March 13, 2012.*

23. *About air protection Law of Ukraine on October 16, 1992.*

24. *About protection of the natural environment Law of Ukraine on June 25, 1991.*